

1437/32/510

OŚRODEK DOKUMENTACJI
ZABYTEKÓW W WARSZAWIE
KARTA EWIDENCYJNA ZABYTEKÓW
ARCHITEKTURY I BUDOWNICTWA

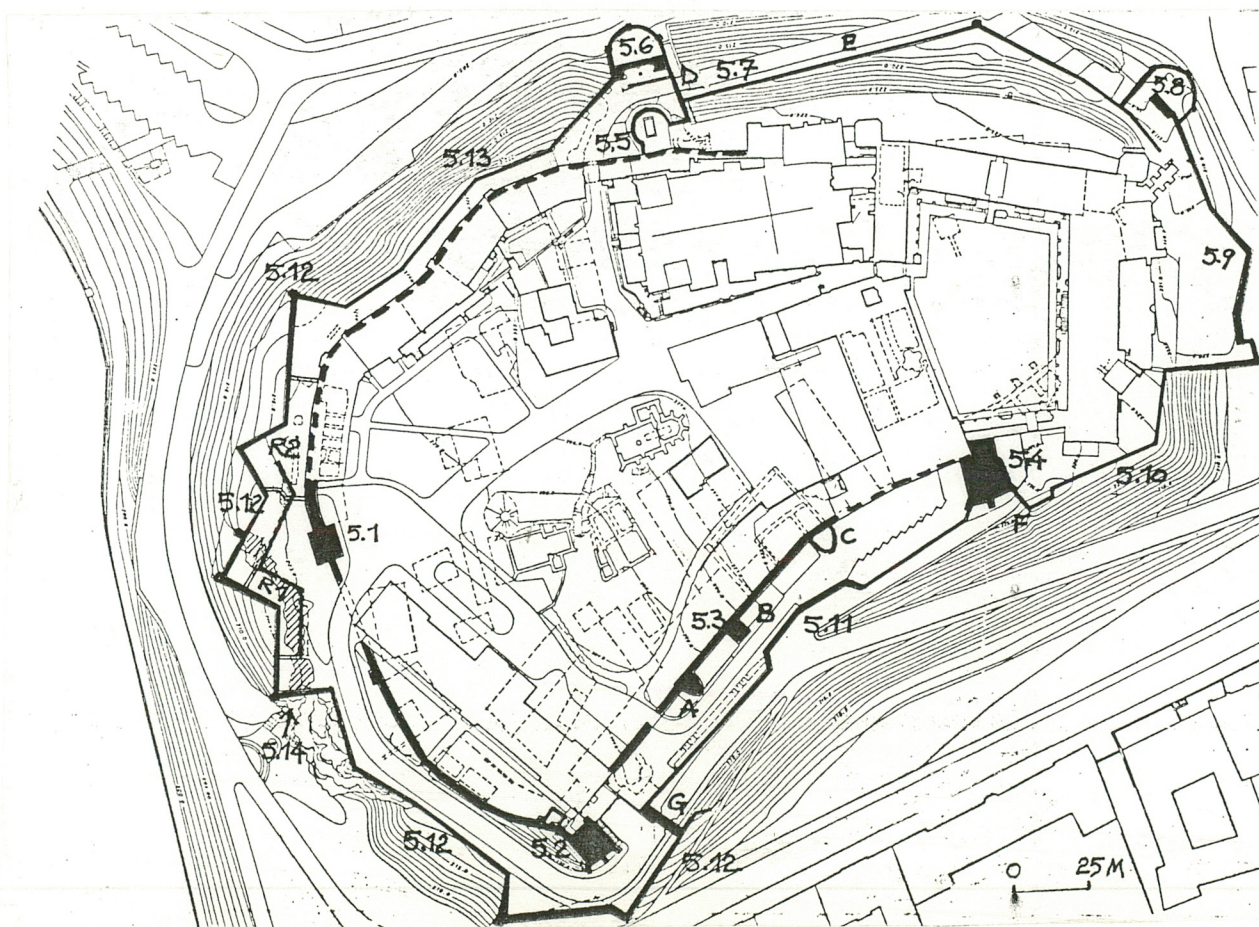
ABCDEFGHIJKLMNOPQRSTUVWXYZ Nr

13015

1. obiekt: **Wawel. [5.0] Zespół fortyfikacji wzgórza**

2. Czas powstania: IX [?] - XXw., odnowa od 1905

11. Plan sytuacyjny 1: 2500; oznaczenia: 5.1. baszta Złodziejska z fragmentem muru; 5.2. baszta Sandomierska z odcinkiem murów po stronie pd-zach.; 5.3. odcinek murów z basztami Panieńską [a], Szlachecką [b] i Tęczyńską [c]; 5.4. baszta Lubranka [Senatorska]; 5.5. basteja zw. Władysława IV; 5.6. basteja [kaponiera] od strony ul. Straszewskiego; 5.7. brama Herbowa [A] i mur tzw. cegielkowy [B]; 5.8. basteja [kaponiera] od strony ul. Grodzkiej z bramą forteczną; 5.9. wsch. odcinek murów obwodowych z redanem; 5.10. pd-wsch. odcinek murów obwod. z bramą forteczną [F]; 5.11. pd odcinek murów obwodowych [półbastiony] z bramą zw. Bernardyńską [G]; 5.12. fortyfikacje kleszczowe od strony zach. wzgórza; 5.13. pn-zach. odcinek murów obwod.; 5.14. Smocza Jama; R1, R2 planowane rezerваты archeol.-archit.; gruba linia przerywana - got. mury obwodowe zamku niższego włączone w późniejszą zabudowę

3. Miejscowość: **Kraków**

4. Adres: 31-001 Kraków, Wawel
nr rej.gruntów 169, nr działki 533
[dawne lwh [redacted] Wawel]

5. Przynależność administracyjna
województwo: **krakowskie**

gmina: **Kraków**

6. Poprzednie nazwy miejscowości: -

7. Przynależność administracyjna
przed 1.VI.1975

województwo **m.Kraków**

[wyłączone z województwa]

8. Właściciel i jego adres

Skarb Państwa

9. Użytkownik i jego adres

**Zamek Królewski na Wawelu -
Państwowe Zbiory Sztuki w**

Krakowie,

31-001 Kraków, Wawel 5

ponadto w kartach szczegółowych

10. Rejestr zabytków nieruchomości

m. Krakowa Nr A - 7,

decyzja L.AK.11/Ka/2/Kr/33

poz. 3,4,7-10,12-27

z dn. 20.02.1933

12. Autorzy, historia obiektu, określenia stylu

Relikty lub ślady najstarszych fortyfikacji w postaci wału obronnego o konstr. skrzyniowo-przekładkowej odnaleziono na zach., pd i pn-wsch. skraju wzgórza. Przyjmuje się, że pochodzą one z jednej linii obronnej, która otaczała całe wzgórze; dotychczasowe datowania tej linii mieszczą się w szerokiej granicach od VIII w. do pocz. XI w. [badania z 1995]. Od przełomu X/XI w. lub pocz. XI w. ośrodek obrony tworzyły kamienne budowle rezydencji panującego we wsch. części wzgórza [zob. karta zamku król.]; przebieg obwodu obronnego w okresie XI-XII w. wyznaczają przedromańskie i romańskie budowle na pn, zach. i pd krawędzi wzgórza [zob. pozostałe karty]; prawdopodobnie miały one także znaczenie obronne. Kwestia obwałowań w tym okresie jest nadal przedmiotem badań. Ok. poł. XIII w. wydzielono wałem wschodnią część wzgórza. Przed 1265 [wzmianki 1258, 1265] otoczono drewniano-ziemną fortyfikacją pozostała część wzgórza tj. zamek niższy, nieco zawężając zasięg zabudowy w części zach. i pd. Na przełomie XIII/XIV w. [po 1290] obwałowania zastąpiono murem kamiennym. W murze tym po stronie pn [w miejscu ob. bramy Wazów] istniała brama zw. Dolną lub Pierwszą, stanowiąca główny wjazd na wzgórze. W ciągu XIV w. mury obwodowe wzmocniono basztami w miejscu ob. baszty Złodziejskiej, dzwonnicy Zygmuntońskiej, może także baszty Panieńskiej i Tęczyńskiej. Również w XIV w. połączono z Wawelem mury obronne miasta. Przekształcenia zamku król. [rezydencji we wsch. części wzgórza] omówiono w karcie tego zespołu. Za panowania Władysława Jagiełły [wzmianki 1394] obwód murów i baszty naprawiano [miejscami opłaszczowano] i podwyższono cegłą; dodano przedmurze z "wykuszaniami" i trzy baszty przy bramie dolnej. Około poł. XV w. [przed 1462] wzniesiono po stronie pd [może z wykorzystaniem w dolnych kond. wcześniejszych struktur] dwie wysunięte przed linię muru baszty, zw. później Lubranką [Senatorską] i Sandomierską. Po przebudowie zamku na renes. rezydencję wzmocniono jej obronę wznosząc 1545-9 mur obronny od strony kość. św. Idziego, z bramą poniżej Kurzej Stopy, dalej łączący się z murem wzdłuż drogi wjazdowej do bramy Dolnej. Wymieniana jest trzecia brama [furta] między Rabsztynem i kuchniami król. Prawd. w XVI w. powstają też inne furty, wybijane w średn. murze obwodowym przy domach dostawionych do niego [np. przy "Pińczowie"]. Wzmiankowane są tarasy artyleryjskie. Przed 1595 w miejsce bramy średn. wzniesiono budynek bramny zw. bramą Wazów [włączony w zabudowę pn-zach. części wzgórza, zob. karta]. W 1595 obniżono [prawd. przez rozbiórkę nakrycia] basztę Lubrankę, funkcjonalnie związaną z rezydencją. - Dalsze fortyfikacje ziemne, m.in. o formie bastionów, powstały w XVII w. i na pocz. XVIII w. [m.in. 1644-7, Jan Pleitner; 1668-70, Jan Wielopolski i Stanisław Kalinowski; 1706]. Zespół bramy dolnej i murów po pn i wsch. stronie zamku naprawiano i przebudowywano w 1738-40 [prawd. Franciszek Toriani]. - W l. 1790-92 wg planów Jana Mehlera [znaczące zmodyfikowanych w trakcie budowy], a pod kier. kpt. Gawłowskiego wzniesiono niedokończone fortyfikacje kleszczowe od strony Wisły i redan [dwuramiennik] od strony kość. św. Idziego; wzmocniano je w czasie powstania Kościuszkowskiego [1794]. Pierwsza okupacja austriacka, oprócz obniżenia baszt Tęczyńskiej i Panieńskiej, nie przyniosła większych zmian w zakresie fortyfikacji. W okresie Wolnego Miasta Krakowa zburzono zespół baszt przy bramie Dolnej [1821-4], a budynek bramy przebudowano [uk. 1827]; 1826-32 pod kier. Floriana Straszewskiego przeprowadzono porządkowanie stoków i nadbudowę murów kleszczowych, urządzając tzw. "przechadzki". - Po ponownym zajęciu Wawelu przez wojsko austriackie ufortyfikowano wzgórze: 1846-9 prowizorycznie, 1850-54 fortyfikacjami murowanymi wg planów Augusta Cabogi [ogólny plan twierdzy] i Corneliusa Wurmba [projekty szczegółowe]. Prace te objęły adaptację [nadbudowę] od zach. fortyfikacji kleszczowych, od wsch. redanu i fragm. murów; wzniesienie: od pd półbastionowo załamanych murów z bramami w barkach [przy baszcie Sandomierskiej i Lubrance], od pn murów z dwoma basztami o funkcji kaponier przy bramach, częściowo w linii dawniejszych. Wyburzono natomiast got. mur obronny od strony zach. i pd, pozostawiając jedynie baszty Złodziejską i Sandomierską; związane z tym zmiany zabudowy omówiono w odpowiednich kartach. Mury i przebudowane baszty średn. otrzymały neogot. krenelaż.

W trakcie prac po odzyskaniu Wawelu 1912-13 przywrócono pierwotne zwieńczenie baszty Sandomierskiej, 1920-22 na części murów zewn. zlikwidowano krenelaż, zastępując nakrywą z płyt kam. Bramę forticzną na głównym wjeździe od pn zastąpiono wg proj. A. Szysko-Bohusza nową bramą zw. Herbową, przyległą basztę [kaponierę] nadbudowano, a w nowe lico muru przed bramą wbudowano tabliczki pamiątkowe tzw. akcji cegielkowej. Po stronie zach. wieżyczkę studni wykorzystano na zejście do Smoczej Jamy. - W okresie okupacji hitlerowskiej 1940-45 przebudowano pd fragment fortyfikacji kleszczowych, a w miejsce bramy forticznej przy baszcie Sandomierskiej wykonano nową; dokonano przeróbek w baszcie Lubrance i otoczeniu [m.in. przybudówka].

Dalsze informacje w kartach szczegółowych.

13. Opis

W obecnej zabudowie Wawelu czytelna jest linia gotyckiego obwodu obronnego z trzema zachowanymi w pełnej wysokości basztami: Lubranką [Senatorską - przy kurtynie pd zamku król.], Sandomierską [na pd skraju wzgórza] i Złodziejską [po stronie zach.], a całość wzgórza otaczają fortyfikacje nowożytnie z XVIII-XIX w. - W zespole zamku król., poza basztą Lubranką zachowane fragmenty obwodu obronnego [dolne kond. baszty Jordanki, wieża Duńska, Kurza Stopka i dolne partie got. muru obronnego od pn] zostały włączone w renesansową rezydencję [zewidencjonowane są w kartach tego zespołu]. Pn i pn-zach. odcinek muru obwodowego zamku niższego włączony został w zabudowę archikatedry i ciąg zabudowy w pn-zach. części wzgórza [zob. karty 2.0, 3.0]. Z zespołu umocnień bramy Dolnej [zw. bramą Wazów] pozostała dolna część bastei po jej stronie wsch., przylegająca do bud. Kapitułarza, zw. potocznie bastionem Władysława IV, przekształcona na taras widokowy, na którym obecnie znajduje się pomnik Tadeusza Kościuszki. Pomiedzy bud. nr 8 i basztą Złodziejską rekonstrukcja muru got. z gankiem straży; bezpośrednio przy baszcie do wys. I p. fragment autentyczny. Po stronie pd tej baszty fragment muru zrekonstruowany w formie szkarpy; za nią linia muru przecięta wjazdem na tzw. dziedziniec zewnętrzny. Na odcinku pd-zach. przebieg muru got. utrwalony przez nadmurowanie na autent. fundamentach, nad poziom terenu. Przy baszcie Sandomierskiej od zach. zachowany krótki fragment muru do wys. ganku straży. Po stronie wsch. tej baszty odcinek muru zniszczony przy wznoszeniu bud. nr 9; pd-wsch. elewacja tego budynku powtarza linię muru got. Pd odcinek muru got. z basztami Panieńską i Szlachecką zrekonstruowany do wys. 4-6 m na autent. fundamentach; między bud. nr 9 basztą Panieńską brama nawiązująca do bramy wybitej w XVIII w.; we wsch. części tego odcinka [na styku z pd ryzalitem bud. nr 5] fragment autentyczny [got. z przemurowaniami nowożytnymi] z pn ścianą baszty Tęczyńskiej i wtórną bramą. Dalszy odcinek do baszty Lubranki w znacznej części zniszczony przy przebudowie bud nr 5; pd ścianą tego budynku powtarza linię muru got. - Mur got. i jego rekonstrukcje - z kamienia łamanego w układzie warstwowym. Basteja zw. Władysława IV - murowana z cegły. - Przedmurze got. zachowane fragmentarycznie pod powierzchnią terenu po stronie pn wzgórza [wzdłuż zamku król. i archikatedry]; po stronie wsch. fragmenty włączone w muru oporowy Ogródków Królewskich [zob. karty 1.0, 2.0]. Na zamku niższym zachowany odcinek ok. 10 m w rezerwacie archeol.-archit. przy bud. nr 8. Fundamenty z kamienia łamanego, fragmentarycznie mur ceglany. - Zewnętrzny obwód murów obejmuje: fortyfikację kleszczową w zach. części wzgórza, złożoną z 14 odcinków muru [ramion] w układzie "gwiazdystym" [7 narożników], z nadbudową i parapetem nakrytym płytami kam., z 3 kawaleriami i wieżyczką mieszczącą ob. schody do Smoczej Jamy; w rejonie Smoczej Jamy za murem obronnym równoległy do niego mur oporowy, ob. odsłonięty w 2 pomieszczeniach planowanych rezerwatów archeol.-architekt.; pomieszczenia nakryte konstr. żelbetową; - odcinek muru obwodowego równoległy do ciągu zabudowy w pn-wsch. części wzgórza; nakryty płytami kam.; - basteję [kaponierę] na osi ul. Straszewskiego, z nadbudową łączącą się z przyległą bramą zw. Herbową; - mur tzw. cegielkowy, u podnóża stoków pn., od bramy zw. Herbową do narożnej wieżyczki na osi ul. Kanoniczej; nakryty płytami kam.; w lico muru wbudowane tabliczki pamiątkowe tzw. akcji cegielkowej; - odcinek muru od w/w wieżyczki do bramy forticznej, z krenelażem neogot.; - basteję [kaponierę] od strony kość. św. Idziego, z krenelażem neogot. i bramą forticzną; - odcinek murów z redanem [dwuramiennikiem], z krenelażem neogot., naprzeciw d. Arsenalu; - prostopadły do w/w i do skrzydła wsch. zamku odcinek muru obwodowego w linii murów łączących pierwotnie zamek z bramą Grodzką; - załamany odcinek muru obwodowego od w/w odcinka do bramy forticznej przy baszcie Lubrance; - mur w układzie półbastionowym, po stronie pd wzgórza, od baszty Lubranki do bramy zw. Bernardyńskiej; - bramę zw. Bernardyńską, z usytuowanymi przy niej pomieszczeniami portierni; brama łączy się z wymienionym na początku murami fortyfikacji kleszczowych. - Mury zewn. przeważnie ceglane, z użyciem kamienia do elem. konstr. i fragmentarycznie [basteje-kaponier] do lica. - Instalacje: elektr., wod.-kan. i c.o. w baszcie Lubrance i Złodziejskiej; elektr. i wod.-kan. w pomieszczeniach bastei od strony ul. Straszewskiego; elektr. w pomieszczeniach rezerwatów przy fort. kleszczowych i baszcie Sandomierskiej. - Z zewnętrznym obwodem murów łączy się Smocza Jama, wymieniona w decyzji o wpisie do rejestru zabytków, stanowiąca zabytek przyrody z elementami działalności ludzkiej [kopuła cegl. nad jedną z komór, wtórne wyjście, schody, konstrukcje wsporcze] oraz miejsce historyczne. - Dalsze informacje w kartach szczegółowych.

14. Kubatura - w kartach szczegół. 15. Powierzchnia terenu - ok. 1,6 - 1,7 ha

18. Prace budowlane i konserwatorskie, ich przebieg i dokumentacja

1950-53 konserwacja baszty Złodziejskiej z rekonstrukcją stanu z XVIII w. i rekonstrukcją przyległego fragmentu muru obwodowego z gankiem straży [proj. W. Minkiewicz]; adaptacja wnętrza na pom. biurowe w latach 70-tych; adaptacja przyziemia na galerię 1992 1956-8 rekonstrukcja pd odcinka murów got. z basztami Panieńską i Szlachecką 1961-ok. 1965 częściowa konserwacja baszty Sandomierskiej i nadmurowanie pd-zach. odcinka murów got. 1965-69 prace przy zwieńczeniu baszty Lubranki [Senatorskiej] 1966-76 prace zabezpieczające w Smoczey Jamie 1969-83 renowacja fragmentów murów zewn. pod kier. A. Majewskiego 1973-88 eksploracja i wykonanie konstrukcji żelbetowych na miedzymurzu w rejonie Smoczey Jamy i bud. nr 8 1991-2 adaptacja tarasu i części pomieszczeń bastei [kaponiery] przy bramie Herbowej dla obsługi ruchu turyst. 1993-5 konserwacja fortyfikacji kleszczowych, bark E,F,G,H [PKZ-Kraków, badania i proj. arch. W. Niewalda, technologia kons. arch. P. Stępień] 1995 nowa izolacja i nawierzchnia tarasu na baszcie Lubrance 1996 rozpoczęcie prac przy murze tzw. cegielkowym Dokumentacja prac w AZK Wawel

20. Najpilniejsze postulaty konserwatorskie

Dokończenie konserwacji muru tzw. cegielkowego i fortyfikacji kleszczowych
Konserwacja bramy Herbowej
Pełna konserwacja baszty Lubranki i Sandomierskiej
Konserwacja bastei [kaponiery] od strony wsch., z ew. udostępnieniem do zwiedzania jako dobrze zachowanego dzieła obronnego z XIX w.
Przebudowa bramy Bernardyńskiej ze zmianą formy archit.
Perspektywicznie uczytelnienie linii murów łączących Wawel z murami miejskimi

16. Przeznaczenie pierwotne - **obronne**

17. Użytkowanie obecne - **turystyczne i techniczne**

19. Stan zachowania

Fortyfikacje drewniano-ziemne sprzed 1290 zachowane szczątkowo w warstwach archeologicznych. Stan murowanych elementów obronnych włączonych w zabudowę zamku król. [zamku wyższego tj. rezydencji król.] opisano w kartach tego zespołu. Obwód murów got. zamku niższego w partii fundamentowej zachowany niemal na całej długości, w części nadziemnej najlepiej zachowany i wyeksponowany we fragmencie elewacji pn-zach. bud. nr 7; zachowany do znacznej wysokości, lecz z późniejszymi oblicowaniami lub rekonstrukcją lica w pozostałej części w/w elewacji i w elewacjach bud. nr 2, Kapitulna i Biblioteki Kapitulnej [zob. karty tych budynków]. Fragmenty nadmurowane po stronie pd-zach. wykazują uszkodzenia [odspajanie kamieni]. Baszta Złodziejska wraz z fragmentem muru autent. i rekonstr. w stanie dość dobrym, bez zagrożeń konstr., elewacje silnie zabrudzone, miejscami uszkodzenia kamieni i cegły; wnętrza zagospodarowane, dobrze utrzymane. Baszta Sandomierska - tymczasowo zagospodarowane na cele użytkowe dolne kond., wyższe nie użytkowane, drewn. konstr. schodów w stanie złym, stan stropów drewn. i wężby dach wymaga kontroli; elewacje tylko fragmentarycznie objęte konserwacją [gzyms, dolna część elew. pd-zach.], w pozostałej części zabrudzone, uszkodzenia kamieni i cegły. Baszta Lubranka - użytkowana gł. na cele magazynowe, taras ostatnio [1995] zabezpieczony, w elewacjach uszkodzenia wątków i spękania mogące prowadzić do zagrożeń konstrukcyjnych; zabrudzenie elewacji. Fortyfikacje kleszczowe częściowo [4 barki od pn] po konserwacji, zabezpieczone konstrukcyjnie i powierzchniowo; nie w pełni zrealizowane izolacje, nawierzchnia i system odprowadzenia wody, co może prowadzić do ponownych uszkodzeń. W pozostałej części wysolenia, zawilgocenie i znaczne uszkodzenia wątku cegl. Odcinek pd zniekształcony przeróbką 1940-5. Pn-zach. odcinek zewn. muru obwodowego: nakrywa naprawiona, wykonane nowe bruki na miedzymurzu [obejściu]; lico zabrudzone, wymaga konserwacji i zabezpieczenia. Basteja [kaponiera] po stronie pn: konstrukcyjnie w stanie dobrym, zabezpieczona przez nową izolację i nawierzchnię tarasu; wnętrza po adaptacji w stanie dobrym; elewacje silnie zabrudzone, miejscami uszkodzenia kamieni i cegły. Basteja zw. Władysława IV: taras zabezpieczony [nowa nawierzchnia], poważne uszkodzenia lica ceglanego Brama Herbowa: pęknięcie konstrukcyjne, prawd. ustabilizowane; zabrudzenie i drobne uszkodzenia w elewacji. Mur tzw. cegielkowy: w stanie złym, poważne uszkodzenia konstr. i lica, rozpoczęto prace konserwatorskie, w tym częściową wymianę muru oporowego. Pn-wsch., wsch. i pd odcinek murów: zabrudzenie, uszkodzenia i przemurówki lica Basteja [kaponiera] i brama od wsch.: zabezpieczona przez izolację tarasu, lecz bez nawierzchni; zabrudzenie i uszkodzenia wątków zarówno w elewacjach i wnętrzach; zachowany, lecz znacznie zdestruowany autentyczny detal [stolarka i elementy kamienne] Bramy Bernardyńska w stanie techn. dobrym, natomiast forma archit. [z okresu okupacji hitlerowskiej] rażąca, nie dostosowana do zespołu.

21. Akta archiwalne [rodzaj akt, numer i miejsce przechowywania]

Archiwum Państwowe na Wawelu
Archiwum Zamku Królewskiego na Wawelu
Kriegsarchiv Wieden

23. Źródła ikonograficzne i fotografie [rodzaj, miejsce przechowywania, sygnatury]

A. Banach, Ikonografia Wawelu, Źródła do Dziejów Wawelu IX: 1977
Dział Dokumentacji Fotograficznej Zamku Królewskiego na Wawelu

22. Bibliografia [opracowania wykorzystane przy wypełnianiu karty]

.St.Tomkowicz, Wawel I, Zabudowania Wawelu i ich dzieje, Teka GKGZ IV: 1908
Katalog Zabytków Sztuki w Polsce, t.IV cz. I, Wawel, Warszawa 1965
R.Skowron, Kalendarium dziejów Wawelu, Kraków 1990
J.Bogdanowski, Warownie i zieleń twierdzy Kraków, Kraków 1979
Z. Pianowski, Wawel obronny, Kraków 1991
A. Kukliński, Pierwsze odkrycie wału wczesnopiastowskiego (?) na Wawelu datowanego dendrochronologicznie, Sprawozdania Archeologiczne 47: 1995
A.Majewski, Wawel - dzieje i konserwacja, Kraków 1993

24. Uwagi różne

25. Wypełnił

Piotr Stępień
mgr inż.arch. Piotr Stępień
data 18. 96

26. Sprawdził

Andrzej Fischinger
dr Andrzej Fischinger
data

27. Załączniki

Wkładki do karty zbiorczej:

Karty szczegółowe:

5.1. baszta Złodziejska z fragmentem muru; 5.2. baszta Sandomierska z odcinkiem murów po stronie pd-zach; 5.3. odcinek murów z basztami Panieńską i Szlachecką; 5.4. baszta Lubranka {Senatorska}; 5.5. basteja zw. Władysława IV; 5.6. basteja [kaponiera] od strony ul. Straszewskiego; 5.7. brama Herbowa i mur tzw. cegielkowy; 5.8. basteja [kaponiera] od strony ul. Grodzkiej z odcinkiem murów obwodowych; 5.9. wsch. odcinek murów obwodowych z redanem; 5.10 pd wsch. odcinek murów obwodowych z brama forteczną; 5.11. pd odcinek murów obwodowych [półbastiony]; 5.12. fortyfikacje kleszczowe od strony zach. wzgórze; 5.13. pn-zach. odcinek murów obwodowych; 5.14. Smocza Jama

1. Miejscowość

2. Obiekt (nazwa jak w karcie)

3. Zawartość wkładki (nazwa obiektu lub materiału uzupełniającego)

Kraków. Wawel

5.0 Zespół fortyfikacji wzgórza

dokumentacja fotograficzna

25267. Widok Wawelu od strony Wisły: pn-zach. odcinek murów obwodowych, fortyfikacje kleszczowe, got. mur obronny włączony w elewacje bud.nr 2 i 7, rekonstrukcja muru got. i Baszta Złotiejska - 25280. Baszta Sandomierska, bud.nr 9, pd zakończenie fortyfikacji kleszczowych i pd odcinek murów obwodowych - widok z ul. Bernardyńskiej

25312. Widok Wawelu od pd-zach.: fortyfikacje kleszczowe. Baszta Złotiejska, bud.nr 9 i Baszta Sandomierska

25262. Pd odcinek murów obwodowych (półbastion), w głębi Baszta Lubranka

*Zabójczy
Dziś. Piotr Dąbrowski
1996*

25274

25270

fot.: St. Michta - negatywy w Dziale Dokumentacji Fotograficznej Zamku Królewskiego na Wawelu

25274. Brama forteczna przy Lubrance i fragment murów obwodowych

25270. Basteja (kaponiera) od strony ul. Straszewskiego i fragment bramy zw. Herbową

25294. Basteja zw. Władysława IV - widok od zach.

25294

25279. Wsch. odcinek murów obwodowych z redanem

25257. Basteja (kaponiera) od strony ul. Grodzkiej z brama forteczna i odcinkiem murów obwodowych; po pr. fragment muru tzw. cegielkowego